

Generația care a trecut prin răcorile războiului rece încă își mai aduce aminte de un eveniment capital al anilor 70: Conferința pentru securitate și cooperare în Europa. Dacă l-am mai prețui ar trebui să-l aniversăm la fiecare 1 august, data încununării cu succes a acesteia prin semnarea, la Helsinki, a *Actului final*. Pregătită și finalizată între 1972-1975, Conferința pentru securitate și cooperare a fost la fel de necesară ca și Congresele de la Viena, din 1814/15, sau Berlin, din 1878, care au fixat, pentru un timp, condițiile păcii pe continent. Diplomații și plenipotențiarilor au calmat evoluțiile tot mai belicoase și au oferit șefilor de stat și de guvern din Europa, Statele Unite și Canada posibilitatea să adopte un document de valoare istorică. În acele împrejurări, România s-a făcut remarcată pentru impunerea principiului tratamentului egal al statelor, indiferent de mărimea lor. Între marii negociatori ai păcii de la Helsinki s-a aflat și ambasadorul Valentin Lipatti. Îi consacru rândurile de mai jos cu convingerea că el a contribuit la refacerea numelui bun de țară al României.

Descendent al unei familii cu stare, Valentin Lipatti, născut la 26 martie 1923, își face studiile la Paris și București și, după o carieră didactică universitară și una scriitoricească, ambele prodigioase, în 1964 intră în diplomatie. El părăsise condiția boierească a familiei sale, conacul, moșia și casa de târgoveți din București pentru a trăi într-un univers paralel cu al familiei rămasă în Elveția. Pentru mulți a fost o alegere ciudată. Fratele lui, Dinu, firav și bolnăvicios, talent înnăscut, a fost atras de artă devenind pianist de geniu. Valentin, atletul cu chip de Discobol, a fost tentat de teatru – chiar a urmat doi ani la Conservatorul din Paris – dar va alege cariera universitară. Nici aceasta nu se va dovedi, până la urmă, potrivită cu firea lui. Odată intrat în diplomatie, lui Valentin nu-i mai trebuia decât o simplă ocazie pentru a-și valorifica talentul înnăscut de negociator. Două cariere paralele. Dinu, un răsfațat al saloanelor și sălilor de concerte, Valentin, un reductibil luptător în tranșeele politice ale Europei, cum singur se definește. Primul, artist indiferent la politică, al doilea, intelectual educat în adolescență și tinerețe în ambianța Parisului, atras de ideile în acțiune (iată o posibilă definiție a politicii) ale stângii franceze. Cu puțin înainte de a părăsi lumea de aici, a ținut să se confeseze: a fost și va muri un intelectual de modă franceză, adică de stânga. O mărturisire asemănătoare o făcea și Camus, pe care Valentin Lipatti l-a cunoscut, cred, doar din lecturi: „Je mourrai à gauche, malgré elle, malgré moi”.

În România comunistă, cartea lui de vizită era, ca a multor intelectuali după război, de om greu asimilabil în sistem. Tradusese în română din

Molière, Hugo, Beaumarchais, Balzac, Louis Aragon, Jean Anouilh, Paul Vilar, realizase un volum „Teatrul francez contemporan” iar din literatura română tradusese în franceză opera lui Caragiale și romanul „Răscoala” al lui Rebreanu. Publicase, „Montesquieu, gânditor iluminist”, „*Le Dix-huitieme siècle français*” și două manuale de limbă franceză. Spre deosebire de alți cărturari care au murit în pușcăriile politice în anii 50, el a fost ceva mai „norocos”: s-a salvat descărcând cartofi prin găurile din București. Studiile la Paris, pe de o parte, și întâlnirea cu Mihail Ralea îl ajută să iasă din condiția de „proletar cu carte” și să ocupe funcția de secretar al Comisiei naționale române pentru UNESCO.

Odată cu venirea la conducerea Ministerului de Externe a Anei Pauker, în noiembrie 1948, diplomația românească fusese acaparată de ilegaliști, criteriul de selecție devenind exclusiv fidelitatea față de partidul care urma să se instaleze la putere foarte curând. Au fost mici excepții când regimul comunist a recurs la intelectuali pentru posturile de ambasadori: Mihai Ralea la Washington, Tudor Vianu la Belgrad, Iorgu Iordan la Moscova, Grigore Moisil la Ankara. Desprinderea de Moscova din anii 60 și orientarea națională a politicii României au redeschis intelectualilor români porțile diplomației. Aceasta este perioada în care Valentin Lipatti își începe cariera diplomatică. Francofon prin instrucție și educație, francofil în tradiția românilor cu școală la Paris, el va fi numit în 1965 delegat permanent al României la Organizația pentru Educație, Știință și Cultură – UNESCO, poziție de pe care, pentru prestigiul pe care și l-a câștigat rapid, va fi ales, în 1976-1980, membru și apoi vicepreședinte al Consiliului Executiv al acestui forum universal. Etapa cea mai prodigioasă a carierii lui diplomatice se va dovedi cea de negociator șef al României la Conferința de la Helsinki și șef al delegațiilor României la reuniunile care au urmat acesteia până când, după dezmembrarea Uniunii Sovietice, *Acordul final* va fi considerat caduc și inoperant pentru evoluțiile de pe continent.

Mă opresc la un episod din timpul negocierilor la Helsinki elocvent pentru tăria convingerilor lui Lipatti. În *Los Angeles Times* din 27 iunie 1975, un ziarist american publica un amplu articol consacrat exclusiv lui din care reproduc un scurt paragraf: „Un diplomat curajos de dincolo de Cortina de fier i-a făcut pe ruși să scrâșnească din dinți...România a luptat mai puternic chiar decât puterile apusene pentru acordul Conferinței pentru securitate cu privire la notificarea prealabilă a manevrelor militare la 150 de mile depărtare de orice frontieră europeană. Statele Unite nu erau deosebit de interesate în legătură cu această problemă, posedând metode de detecție prin satelit pentru supravegherea mișcărilor militare. Pentru români însă, acest lucru era cel puțin o formă de protecție împotriva unei „a doua Pragă” din partea aliatului sovietic” (Valentin Lipatti *În tranșeele Europei*, 1993). Același ziarist notează: „un diplomat străin afirmă că Lipatti a mers atât de departe

încât l-a dojenit odată, mai în glumă, mai în serios, într-o discuție particulară. El i-a spus ceva de genul: <<Nu sunteți îngrijorat că vă veți trezi în fața unui pluton de execuție când vă veți întoarce acasă, după felul în care i-ați împuns mereu pe ruși aici?>>” (ibid.). Nu, Lipatti nu era timorat.

Rămâne de înțeles corect preferința politică a lui Valentin Lipatti. Ca om de stânga el nu are nici o datorie față de Marx și Engels. În anii ideologiei staliniste, conferențiar la Facultatea de limbi romanice și clasice la Universitatea București, el a ales să traducă și să publice „Montesquieu, gânditor iluminist” și „Valori franceze (1955). Nu a fost și nu putea fi un militant comunist de extracție dogmatică, un proletar care îndeamnă masele la câștigarea puterii politice. Nimic din biografia lui nu-l recomanda pentru un rol de activist. Se mișca liber în lumea ideilor politice așa cum se mișca dezinvolt și elegant în lumea elitelor intelectuale. Rămăsese ceea ce fusese : un burghez sau mai degrabă, un boier valah crescut în saloanele pariziene. Era un iscoditor și, după cum mărturisește în « Strada Povernei, 23 », plăcerile lumii nu i-au fost indiferente. Se amuza pe seama originii lui grecești, probabil nu foarte îndepărtate, și spunea că numele lui poate fi și Levantin Vipatti. Venea destul de des la București pentru a analiza cu ministrul de externe George Macovescu evoluțiile negocierilor la Helsinki. Avea un dar de a face portretul unui personaj pornind de la ticuri lămuritoare pentru idei. Unele dintre acestea le-am regăsit în jurnalul lui de negociator. „Delegația Statelor Unite ale Americii era condusă de ambasadorul Arthur Goldberg, iar cea a Uniunii Sovietice de ambasadorul Iuri Voronțov, doi oameni cu reale însușiri, dar făcuți parcă nici să poată, nici să vrea să se înțeleagă. Goldberg era tipul pitoresc al avocatului palavragiu, pe care-l întâlnești adesea în filmele americane. Îl poreclisem „Donald Rățoiul” din pricina mersului pendulat și a comportamentului său gălăgios ori de câte ori se lăuda cu isprăvile sale. Voronțov era, dimpotrivă, o fire măsurată și închisă. Privirea inteligentă și ironică nu-i trăda niciodată gândurile. Îi spuneam „Ocnă”. (În tranșeele Europei). O explicație: convenise cu ministrul Macovescu un mod de a vorbi „flecar” la telefon pentru a relata probleme urgente, iar poreclele aveau rostul lor în această înțelegere. Hazul făcea parte din natura lui. L-am auzit amuzându-se pe seama trucului la care recursese pentru a scăpa de capcanele ce i se întindeau prin obligația de a-și scrie frecvent autobiografia. „Știam că așteptau o inadvertență în scris, îi spunea lui Macovescu; ca să preîntâmpin posibila eroare, mi-am făcut o copie după autobiografie pe care o re-scriam fără nici o modificare”. Prin extrapolare, gluma trimitea la una dintre tehnicile de rezistență care îi permiteau să rămână în limitele mandatului. În felul aparent amuzant, vorbea de truda lui de a-și convinge partenerii de negocieri să accepte propunerile românești pentru definirea conceptului de cooperare și securitate în Europa. El este unul dintre cei cărora europenii le datorează, în bună parte, limpezirea principiilor de

cooperare în Europa. Împreună cu bătălia pentru impunerea principiului unanimității – calea de a stopa tentațiile dictatoriale ale marilor puteri – convenirea conceptului de cooperare și securitate europeană rămâne una dintre victoriile semnificative ale diplomației românești din anii 70. În cartea « În tranșeele Europei » Lipatti scrie : „Stilul negocierii trebuie să îmbine fermitatea cu flexibilitatea. A nu ceda în problemele esențiale, a face, când e nevoie, concesii care să nu prejudicieze pozițiile de principiu și interesele de fond reprezintă partea cea mai grea a muncii de negociere, în măsura în care trebuie să știi să cedezi cât mai puțin și numai la momentul potrivit ». Lângă Titulescu, cel care a dominat Societatea Națiunilor prin impunerea forței dreptului, alături de Gafencu, cel care l-a înfruntat pe Molotov la Kremlin, Valentin Lipatti este românul care a contribuit esențial la impunerea principiilor de cooperare între statele europene în condițiile războiului rece. „Când vorbește Lipatti, delegații ascultă” scria în Time Marsh Clark.

Păstrez printre scrisorile mele de preț una în care Lipatti vorbește despre boala care l-a ținut în fotoliu în ultimii ani ai vieții. Reproduc doar o parte care prezintă interes pentru biografii lui. „București, 31 august 1997 ...Despre mine, ce să-ți spun? La sfârșitul Conferinței de la Helsinki, am contractat, prin 1975, o boală cumplită – o scleroză în plăci (multiple sclerosis), o boală a măduvii care mi-a afectat treptat mersul. În prezent sunt un handicapat neuromotor, care stă mai tot timpul în pat nemaiputând să meargă. Așa că, din globe-trotter diplomatic am ajuns ultimul român cu domiciliul obligatoriu... Providența nu mi-a rezervat un sfârșit de existență prea vesel...”.

Valentin Lipatti moare la 25 martie 1999. Dacă ar fi trăit, m-aș fi bucurat să-i duc o floare la aniversarea a 90 de ani.

(publicat în Revista CULTURA, august 2013)